

ВИДО ЛАТКОВИЋ

(Записи 1927 — 1933)

Видо Латковић је познато име југословенске науке о књижевности, професор универзитета, есејиста, критичар, антологичар. То је човјек који је у периоду од 1927-1933. био један од уредника, један од сталних сарадника цетињских Записа, један од неколико људи заслужних што су Записи настали, што су се одржали и попримили баш такву физиономију и одиграли значајну улогу.

Животни пут Вида Латковића трајао је 64 године. Релативно кратко, испресијецан ратовима и многим тешкоћама са којима се човјек на овим меридијанима сусретао и носио. Његово дјело је завршено, цјеловито, оцијењено; оно је нашло своје мјесто и у историји књижевности наших народа и у науци и у критици, а било је на свој начин живо присутно у времену у ком је настајало.

Као наставник улазио је у питања теорије књижевности и народне књижевности, његова научничка интересовања обухватала су писце XIX и XX вијтека, нарочито Његоша, Вука, Бранка Радичевића, Стефана Митрова Љубишу.

У овом раду ми смо се посебно позабавили његовим дјелом расутим из броја у број на сад старим и пожутјелим страницама Записа из периода о ком је било ријечи. Иако је та црногорска периодика за сада у многим приликама и шире анализирана (Бањевић, Јован Бојовић, Вук Драговић, Димо Вујовић, Чедо Вуковић, Василује Калезић, Нико С. Мартиновић, Томица Никчевић, Ђоко Пејовић, Јован Поповић, Радивоје Шуковић и др.) — она није добила нужну и заслужену цјеловиту књижевну студију, нико се није позабавио „величином малих”, што би рекао Барац, и није нам показао и указао, доказао да имамо то што имамо, и да је оvdје не само између два рата него и раније пулсирао и постојао један културни и научни живот, у ск-

ромним, често скученим условима, понекад са више жара него знања, са више дара него мара, живот народа и средине која је хтјела да буде у матици, да не буде мртви рукавац уз велике ријеке, да буде своја јер је једино тако права.

Том осјећању и настојању једног народа дали су значајан и обиман допринос и уредници и сарадници Записа и кроз период о ком је ријеч својим бројним књижевним прилозима свих врста и родова, и нама и на будућим је да то валоризујемо, да му нађемо мјесто и да му знамо координате.

И овај прилог, иначе дио већег рада, скромнији је допринос том задатку да буде покушај аналитичке оцјене удјела Вида Латковића у Записима 1927-1933, да подсјети, укаже, оцијени, наравно у сразмјерама са моћима оног који оцјењује.

Иако се никад до краја поуздано не може знати удио сваког члана редакције у уређивању часописа или листа, а неоспорно је да сваки члан даје, додаје свој обол — ниједна анализа не би могла искључити, компаративистички гледано, да је нешто у часопису угледало свијетло дана и захваљујући присутности баш неког одређеног члана редакције. Занимљиво би било том релативно непоузданом методом дознати тај лични удио, не занемарујући истину да је редакција колективно тијело, а часопис производ тог једног колективног духа.

Занимљиво је и само име часописа — Записи. Шантић спомиње Запис, Зоговић има и пјесму у којој је то име споменуто. Нама је жао што је нестало то име, односно што је проширено и добило шири, па опет другачији призив — Историјски записи.

Али и то је тема за себе.

Много је, међутим, и лакше и поузданије кад се узму у разматрање одређени и конкретни прилози, у овом случају књижевни прилози једног човјека. Они се, поготову кад их има више, згусну, преточе у једну цјелину и дају неупоредиво поузданију слику личности и миљеа.

У Записима (1927-1933) има 67, углавном малих прилога Вида Латковића. То су књижевне и позоришне оцјене, прикази, биљешке, чланци, мали медаљони, кроки-цртежи о писцима и појавама, о писцима и појавама које су улазиле у видно поље писца, оцјене исказане о дјелима које је писац пратио, познавао, као хроничар биљежио, и углавном, мање или више подстицао.

Те су оцјене изречене веома мериторно, са осјећањем мјере и укуса, са познавањем литературе коју приказује, из пера човјека који жели да избјегне да буде пресудитељ, већ регистратор, онај који има изоштрено око да запази, да подстакне, да истакне, да укаже, који жели да ту литературу укључи у токове литерарних збивања, да је доживи као њен интегрални дио, али и више од тога — да се прати, прочита и оцијени значајна продукција која настаје.

Ти судови су најприје израз жеље да се покаже и прикаже како нијесмо књижевна провинција, ах, тај наш вјечити комплекс, како имамо богат и разноврстан књижевни и културни живот.

Видо Латковић у Записима прати одређена књижевна збивања у земљи, региструје их, оцјењује, прихвата или одбија — једноставно: судјелује у књижевном животу земље.

Записи су имали више рубрика, најчешће попуњавани екваштином, док су текстови чланака објављени према рукопису.

Највише је објављено чланака, студија, мемоара, док је пјесама далеко више него приповједака, драма и књижевних цртица. Сарадници су из свих крајева Југославије, осим двојице (из Братиславе и Берлина). Међу њима има нових имена, нарочито из Црне Горе. Уредници, који су били махом професори књижевности у средњим школама, настојали су да уведу у сарадњу младе књижевнике, али су велики напор уложили на објављивању историјске грађе о Црној Гори, у чему је највише судјеловао Душан Вуксан.

Иако кратка, Латковићева оцјена је као по правилу и јасна и категорична, увијек једна цјеловита замисао о књизи или појави или поводом истих. Састављена је из три дијела — неке врсте увода, разраде и закључка, и у њој редовно као да има и дигресије у којој се говори о неком питању из теорије књижевности: о стилу, о фолклору, о анегдоти, о модерном, о односу живот — литература, чак и о неким психо—социјалним проблемима — тако да она, односно оне у цјелини, представљају мали калеидоскоп у ком се преломила и у низ нових фигурица изоштрила и личност онога који исказује, личност професора доктора Вида Латковића.

Библиографија коју смо нашли у Библиографији Лексикографског завода, Наука о књижевности 1/2 Хисторија југословенске књижевности, Загреб, 1957. од слова Л до слова Ж, није потпуна, а није ни тачна. Недостаје неколико библиотечких јединица, а два текста, један о Сурепу и други о М. С. Стефановићу, нијесу Латковићеви. То је касније 1967. године утврдио и Васо Јововић, којег Југословенски књижевни лексикон у литератури о Записима погрешно биљежи као Васо Јовићевић.

Од шездесет седам библиотисаних Латковићевих прилога, четрдесет и више говори о писцима чија имена и данас књижевна историја признаје и познаје, а у неким случајевима више или мање и високо рангира (Хумо, Божидаре Ковачевић, Бранимир Ћосић, Фран Мажуранић, Живко Милићевић, Анте Тресић Павичић, Ристо Ратковић, Велибор Глигорић, Душан Баранин, Сима Пандуровић) Говори позитивно и о писцима који су се на путевима живота изгубили и нестали, о именима која данас на широка врата и са правом враћамо у литературу, односно тамо гдје им је мјесто.

Латковић у случају Хамза Хуме констатује како је — често један те исти психолошки процес карактеристичан за цело једно племе или народ. За данашње наше муслимане карактеристичан је сукоб старих навика и тврдох схватања живота са новим добом”, или како је „оно што је посисао са мајчиним млеком, то се сукобило са новим и туђим схватањем живота”, а трвења у човјеку се често завршавају личном трагедијом, да би се са пуно саосјећања запитао: „Колико је малих и незнатних изгубило равнотежу и одсрљало у провалију”, желећи се „прилагодити добу али тада више неће бити они него нешто сасвим другог”.

Или, у приказу књиге Мићуна Павићевића на једном мјесту Видо Латковић вели: „Чојство се изражавало крупним делом и крупним жртвама. Морални закони јачи су од писаних” — да би рекао како се касније чојство преобразило у „грађанску кураж — место дела одважна и отворена реч” — што је и веома тачна и веома суптилна анализа једног моралног кодекса и његове моралне трансформације, да би рекао и мисао: „ако анегдота зрачи оним специфичним назорима, само тада је вредна” и да се у њој лако склизне у често несигуран фолклорни материјал или с друге стране у обичну досјетку или духовитост, или да ове Мићунове анегдоте не само да су празне него својом садржином указују на извитопереност схватања „лепе етике чојства” и вребају оне пиљарске псовке стављене у уста никоме мање него светлом лику Марка Миљанова”.

Говорећи даље о томе како настаје анегдота, Латковић ће рећи: „Као што се трагало за најбољом варијантом једне народне песме, тако је требало тражити најбољу, најзаокруженију, најзрелију варијанту једне анегдоте.

(...) Такав је био М. Миљанов”.

А за Мићуна Павићевића рећи ће да он самохвалисаво и неосновано изражава оно што жели рећи.

Латковић ће у предавању „О једном осјећању код Шантића” образлагати занимљиву мисао о искренности, како се на нашу душу, на наше „ја натолочи нека кора, читав ред особина за које нам се чини да су наше а нису, и како „да бисмо били заиста искрени требали бисмо увек копати испод коре” и како је „Шантић касно набасао на самог себе” и да по облику неколико простих, а „увек лепих, по садржини истински пуних, једрих песама” и „неколико дубоких и снажних осјећања”.

Ту је највећим дијелом и цијела Латковићева естетика.

У приказима на књигу Франа Мажуранића „Од зоре до мрака” Латковић исписује: „Све је просто и скромно казано, сликовито прича, са пуно поређења (...) није циљао на литерарни ефекат (...) он нам само саопштава интегрално запажене детаље (...) нема много илузија о племенитости људској, Мажуранић живот не прецењује”. То је мирно причање смиреног старца који свој дуги живот посматра као прошлост, по том причању

имамо у књизи, као и у животу, читаву скалу осјећања од ведре шале до болних ријечи ништавности живота — дакле, и оцјена о књизи, и њен садржај и пишчев однос према том садржају, па и према животу. То се посебно односи на констатацију кад Латковић вели „да Мажуранић нема много алузија о племенитости људској а живот не прецјењује”.

О Туфегџићевој књизи „Беспућа и блудње“ Видо Латковић ће подвући да у њој треба истаћи оне пјесме нарочито испјеване на народну или са нотом из народне поезије.

Говорећи о Глумцу између осталог Латковић указује да је овај најбољи версификатор, правилних и слободних стихова подједнако, а његов став је јасан и приступачан, „као песници прве деценије овог века”. Латковић ће рећи да „кад би (се) стрпљиво израдио преглед осјећања, да је на светлост дан изнесено доста од оног што се на дну тамнице човекове душе крије, а што није пре рата било саздано” али и „фигуре би биле бесмислене кад не би казивале нешто више од обичног низа речи и разни изми (...) не долази у обзир. Тамо није залутао ниједан прави песник. Правом песнику је узан оквир и најширега изма. Он не припада ни једној школи”.

Ријечи које је написао у предговору књизи „Песме Будућих”: „У неком забаченом селу или паланци животаре можда и тињају ватре талената”, служе му као повод да и сам каже — „и код нас има талената који се изгубе и расплину у опште народне покрете, било због тога што их и сами носиоци нису свесни, било да их околина пригуши, па многи самосвесно откривени таленти остају неисцрпени, јер су при првим трзајима одрицани — јер је онда било и данас нема много уредника књижевних часописа који без предрасуде цене радове” — ове ријечи такође откривају и Латковићеве принципе у приступу књижевном дјелу и књижевности и људима уопште.

Он ће констатовати — колико даровитих који нису имали толико самопоуздања (...) па су се одмах у почетку повукли.

Зато ће поздравити излажење нових часописа, у Сарајеву Младу Босну, Јадранску вилу у Омишу, Књижевни полет у Шапцу, Младу Зету у Подгорици и Књижевни север у Скопљу — све се то уклапа у Латковићеву жељу да помаже младима или мање познатима, да оживи тзв. књижевну провинцију. Он неће пренебрећи чињеницу — „морала се поставити извесна граница”, па ће критички рећи — „од 43 песника двадесетака их је чије песме обећавају.”

За њега један од позитивних резултата послеријатног „гражења новог” јесте и тежња да се буде ближи животу и суштини, па су враћања свакодневици и изразито социјални мотиви — ознаке те поезије. А тих ознака није било у индивидуалисној дослијератној лирици.

Запазиће у приказу на Божидара Ковачевића шири интерес за нашу старину, уживљавање у давно минула времена — рећи

ће да се сусреће са страницама надојеним дивљином живота — и то ће ићи све до констатације о новој ноти у савременим неоромантичарским настојањима у нашој књижевности — до констатације и формулације — која као да је непретенциозна самоисповјест, исто као што самоисповједно звучи кад у вези с Глигорићевом књигом Полемике каже да овај није изнио своје принципе и своје стајалиште — „јер чување традиције није још увек нешто по напредак опасно и против чега се треба борити”.

Латковић ће се бранити од квалификатива изречених младима „црногорски неоромантизам“ — рећи ће да то није оправдано, јер црногорски млади писци завичај виде као дио југословенске или неке веће цјелине, а југословенство за њега је „контаминација локалних интереса”.

Једна од његових носећих мисли, која се можда ослања и на оно познато Скерлићево — екавица и латиница, био је и однос према дијалектима.

Латковић је у томе био досљедан!

Иако априорно одбацује модернистичко настојање у лирици — стиче се утисак као да су рат и прва деценија у културном и књижевном животу у земљи за Латковића били нека велика болест — која је, ето, прошла, остали смо живи — и сад повратимо се животу и ухватимо везу са предатним, нађимо узоре у поезији прве деценије овога вијека, останимо при земљи, на дохват свих смртних, увијек јасни.

И ово је једна од његових основних теоретских мисли.

Латковић показује пуно слуха и може да осјети прави звук и праве вриједности и радује се кад може да охрабри и подстакне.

Он је безбројна зрна мудрости просуо и оставио у тим својим запажањима, финог резона, доброг ока, изоштреног уха. И кад се то среди и процијени у цјелини, показаће се да је Видо Латковић био личност израсла на нашем епосу и етосу, која је хтјела да то узнесе и донесе на неки заједнички олтар, да би га тамо оставио у ризници наше књижевне баштине, да бисмо тиме били богатији и већи. У основноме у томе је и успио, а прилози у Записима то потврђују. Из свог времена није могао ни другачије ни више, али нам је и тако оставио толико тога драгоценог.

Један стих из латинске поезије вели: „Он није био тако млад да не зна да мјера увијек остаје”.

Латковић је био тако млад, па ипак нам је показао да је знао за мјеру, једну фину мјеру коју цијенимо, проучавамо, чак и онда кад је у неким њеним дјеловима не прихватамо.

У Записима (1927-1933) о томе трају драгоцене свједочења.*

СВЕТОЗАР ПИЛЕТИЋ

* Саопштење прочитано на прослави 50-годишњице „Записа“ 1977.